

ІІ. ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Роман Коршук

ЕТНОКРАТИЧНА СКЛАДОВА НЕДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

У статті досліджується взаємозв'язок етнократії та політичного режиму. Аналізуються різноманітні підходи до трактування етнократії. Доводиться, що етнократія як особлива форма владарювання від імені домінуючої етнічної спільноти може існувати лише за умов недемократичних політичних режимів.

Ключові слова: *етнократія, політичний режим, політична еліта, домінуюча етнічна спільнота, недомінуючі етнічні спільноти.*

Korshuk R. Ethnocratic component of non-democratic political regimes. *The article examines the relationship between ethnocracy and political regime. The author analyzes various approaches to the interpretation of the ethnocracy. Recognize that ethnocracy as a special form of power ruling can exist only under conditions of non-democratic political regimes.*

Key words: *ethnocracy, political regime, political elites, dominant ethnic community, ethnic community negomo.*

Важливою характеристикою політики певної конкретної держави, її політичної системи, особливостей здійснення політичної влади виступає політичний режим. Політичний режим визначається як система методів та засобів здійснення політичної (державної) влади [7, с. 378]. Важливість цієї категорії для вивчення політики пояснюється її сутнісними параметрами – політичний режим виражає зміст політики в усіх сферах суспільного життя певної країни, адже вказує на засоби та методи її здійснення. Особливості політичного режиму виявляються у всіх без винятку сферах суспільства, впливають на життя і діяльність індивідів та різноманітних спільнот, у тому числі етнічних. Політичний режим визначає ту чи іншу систему етнополітичних взаємовідносин у конкретній державі.

Залежно від засобів та методів здійснення політичної влади, специфіки їх використання виокремлюють різноманітні типології політичних режимів. Особливо популярною у сучасній науці є типологія за ступенем демократизації, відповідно до якої політичні режими поділяють на недемократичні (авторитарні і тоталітарні) та демократичні. Сутність етнополітики як органічної складової політики загалом у конкретній державі залежить від цілої низки факторів, не останню роль серед яких відіграє тип політичного режиму, ступінь його демократизму. Таким чином, недемократичні та демократичні політичні режими мають власні специфічні засоби та методи регулювання етнополітичної царини, що у своїй сукупності становлять певні своєрідні форми взаємовідносин в етнополітичній сфері. Серед форм в умовах недемократичних політичних режимів найбільш поширеною є етнократія або ті чи інші її елементи.

Серед зарубіжних та українських науковців, що досліджували феномен етнократії, варто відзначити Д. Кембелла, Д. Горовіца, А. Лубського, Ж. Тоценка, Ю. Шабаєва, О. Садохіна, В. Халіпова, М. Мнацаканяна, В. Панібудьласку, Л. Шкляра, О. Антонюка та інших.

Метою цієї роботи є аналіз взаємозв'язку етнократії та недемократичних політичних режимів.

Відповідно до поставленої мети у статті вирішуються такі завдання:

- окреслити основні підходи до трактування етнократії;
- виокремити ознаки етнократичних режимів;
- проаналізувати особливості найбільш загальних типів етнократичних режимів.

Проблема етнократії є однією з найбільш малодосліджених в етнополітології. Така обставина пов'язана насамперед з мінливістю феномену етнократії, її різноманітними трактуваннями, активним використанням цього поняття не стільки у науковому, скільки в ідеологічному значенні. На думку російського дослідника А. Лубського, на сьогодні поняття етнократії є настільки суперечливим та амбівалентним, що виникають сумніви щодо його використання у наукових пошуках. Однак практичні вияви цього явища змушують науковців використовувати його в науковому пошуку.

Термін «етнократія» дослівно перекладається з давньогрецької як влада етносу (народу). Російський дослідник Ж. Тощенко зауважує, що демократія та етнократія в своєму першопочатковому значенні означають одне і те саме – владу народу, племені. Однак між цими двома поняттями існувала суттєва різниця: якщо демократія стосувалась усього народу, то етнократія означала владу частини народу, що володіє деякими іншими – етнічними – ознаками [3, с. 47].

У сучасній науці виокремлюються три основні підходи до трактування етнократії, які, водночас, є рівнями вияву етнократичних режимів.

Згідно з елітарним підходом етнократія – це панування в державі політичної еліти, що представляє інтереси лише домінуючої етнічної спільноти та сформована з її представників. Прикладом такого трактування є визначення російських дослідників Ю. Шабасєва та О. Садохіна: «Етнократія – це домінування або володарювання в органах політичної влади етнічної еліти, що здійснює управління життєдіяльністю даного регіону з позицій пріоритету інтересів одного етносу» [6, с. 315]. Варто зазначити, що російські дослідники не обмежуються лише елітарним аспектом трактування етнократії, аналізують також і інші особливості цього феномену.

Такий підхід акцентує увагу на феномені етнократів – специфічного типу політичної еліти, що відрізняється від інших типів особливостями свого формування та функціонування. Українські дослідники В. Панібудьласка та Л. Шкляр визначали таку еліту «етнокланом» [2, с. 691]. Політична еліта етнократів формується за етнічною або расовою ознакою. Належність до певної етнічної спільноти, можливість довести свою етнічну чи расову належність, чистоту крові тощо виступають основним критерієм відбору до правлячої групи. Особливості функціонування етнократів полягають у гіперболізації пріоритетів домінуючої етнічної (національної, расової) спільноти, наданні переваги членам своєї групи, дискримінаційних заходах щодо непанівних етнічних спільнот – одним словом, володарюванні з позиції домінування власної етнічної (расової) спільноти.

Ідеологічний підхід акцентує увагу на меті та цілях етнократичних режимів. Метою етнократії може бути формування «повно-

цінної» нації, побудова «справжньої» національної держави, забезпечення расової чистоти, вигнання (знищення) «неповноцінних» етнічних спільнот тощо.

Згідно з колективістським підходом етнократія – це насамперед безумовне домінування колективних прав та інтересів етнічної (расової) спільноти над правами та інтересами особи. Етнократія базується на безумовному домінуванні колективних прав і відкидає пріоритет індивідуальних прав. Прикладом ідеологічного забезпечення такого домінування є відоме гасло німецьких націонал-соціалістів: «ти ніщо – твій народ усе».

Більшість дослідників, зокрема російських, розглядають феномен етнократії крізь призму владних взаємовідносин домінуючих та підпорядкованих етнічних груп. Наприклад, сучасний російський дослідник В. Халіпов визначає етнократію як переважаючу владу тієї чи іншої етнічної групи над іншими етносами (племенем, народністю, нацією) [4, с. 148]. На думку російського науковця Ж. Тоценка, такі трактування мають один суттєвий недолік – феномен етнократії вказує лише на домінування певної етнічної спільноти. Натомість етнократія – це не лише домінування, але й ідеологічне виправдання домінування та дискримінації інших етнічних груп. Російський учений визначає етнократію як «форму політичної влади, за якої відбувається управління економічними, соціальними, політичними та духовними процесами з позицій примату національних інтересів домінуючої етнічної групи всупереч представникам інших націй, народностей та національностей» [3, с. 55]. Етнократія виступає особливим типом владних відносин, за якого один народ займає привілейоване становище і живе за рахунок інших народів. При цьому етнократія не є владою усього етносу, а лише частини його представників, які провадять свою політику від імені певної етнічної групи. Цей тип владних взаємовідносин ґрунтується на відкиданні розумного узгодження та збалансованого співіснування різних народів [3, с. 58].

Таке широке трактування етнократії є надзвичайно популярним на пострадянському просторі. Однак широке трактування цього феномену (етнократія як вияв домінування та ідеологічне забезпечення домінування) має низку суттєвих недоліків, зокрема, можливість маніпулювання поняттям етнократії в власних

політичних цілях. Наприклад, типовим виявом домінування української нації і, відповідно, елементом етнократії в сучасній Україні є вимога до кандидатів на посаду Президента України володіти державною (українською) мовою [1, с. 27]. Відповідно, для визначення етнократичного характеру державності достатньо наявності положень у конституції держави щодо відродження власної нації, чіткого визначення державною мовою мови титульної нації тощо. Подібні погляди активно використовуються частиною російської політичної еліти для звинувачень у дискримінації росіян та російськомовного населення в інших країнах СНД та Балтії.

Також недоліком такого підходу є неможливість чіткої класифікації певної держави як етнократичної. У кращому разі можна вести дискусії щодо поширення етнократичних елементів у політики-владних відносинах, а не про етнократію загалом. Як наслідок, маємо термінологічну плутанину понять «етнократія» та «етнічна демократія», зарахування до етнократій держав з цілком різними типами політичних режимів тощо.

Розв'язати подібну дилему можна лише шляхом аналізу феномену етнократії (зокрема, сучасної) крізь призму політичного режиму. Це дозволить, по-перше, чітко визначити наявність чи відсутність власне етнократії, а не певних її елементів, а по-друге, провести чітку межу між етнократією та формами взаємодії етнічних спільнот в умовах демократичного політичного режиму, зокрема, етнічною демократією. Відповідно, етнократія – це особлива форма владарювання від імені певної етнічної спільноти в умовах недемократичного політичного режиму. Звичайно, навряд чи доцільно характеризувати усі недемократичні (авторитарні та тоталітарні) політичні режими сучасності як етнократичні. Взаємозв'язок етнократії та недемократичних політичних режимів визначається таким чином: в усіх етнократичних державах панують тоталітарні та авторитарні режими, не всі країни з недемократичним політичним режимом є етнократіями. Наприклад, на відміну від нацистської Німеччини, режим СРСР навряд чи варто визначати як етнократичний, хоча певні елементи етнократії були присутні у політиці радянського керівництва (домінування росіян та російської культури тощо). Однак це аж ніяк не заважало керівникам Радянського

Союзу використовувати традиційні методи етнократії – депортації, насильницьку асиміляцію, геноцид та етноцид.

Сучасна етнократія має низку ознак, центральними серед яких є:

1. поєднання засад домінування від імені певної етнічної спільноти з недемократичним характером володарювання загалом;

2. реалізація на практиці асиміляційної (в найбільш радикальному її варіанті) чи расистської моделі етнополітики. Сутність асиміляційної моделі (а точніше – її найбільш радикального варіанта) полягає у формуванні єдиної нації шляхом насильницького нівелювання етнічних та культурних особливостей спільнот, що проживають на території певної держави. Натомість расистська модель етнополітики полягає у прагненні забезпечити етнічну та расову чистоту пануючої спільноти, розподілі суспільства на повноцінних та неповноцінних громадян, дискримінації непанівних етнічних груп;

3. абсолютне домінування представників певної етнічної спільноти у всіх без винятку сферах суспільного життя;

4. використання політики сегрегації;

5. формування політичної еліти виключно (переважно) з представників домінуючої етнічної спільноти;

6. гіперболізація колективних прав домінуючої спільноти, переважання колективних прав над індивідуальними;

7. позбавлення представників непанівних етнічних груп права на легальні форми боротьби за покращення свого становища у державі.

Класичними прикладами етнократичних режимів є нацистський режим у Німеччині та режим апартеїду в Південно-Африканській Республіці. Ці режими мали усі три рівні вияву етнократії: елітарний, ідеологічний та колективістський. Зокрема, у нацистській Німеччині еліта формувалася виключно з «найкращих» представників нордичної раси; метою Третього Рейху було встановлення панування «раси панів» у всьому світі та знищення рас, які руйнують культуру; права нації (раси) домінували над правами особи.

На відміну від етнократії, етнічна демократія являє собою тип демократичного політичного режиму, що прагне поєднати на перший погляд несумісні принципи – демократичні процедури та домінування етнічної більшості. В етнічній демократії поєднуються

наявність демократичних прав для усіх громадян, певні колективні права етнічних меншин та домінування етнічної більшості.

Прикладами етнічної демократії, на думку С. Смухи, є Ізраїль, Північна Ірландія, Польща, Естонія тощо [6, с. 90]. Типовим прикладом утілення на практиці етнічної демократії є Ізраїль. В Ізраїлі араби мають усю повноту громадянських прав, свої легальні організації та політичні партії. Водночас, згідно з декларацією незалежності Ізраїль – це, насамперед, єврейська держава, батьківщина усіх євреїв. Одним з прикладів домінування єврейської нації є міграційна політика, згідно з якою євреї мають переваги у отриманні громадянства тощо. Серед арабського населення поширене прагнення до рівноправності з євреями не тільки на індивідуальному, але й груповому рівні.

Аналіз етнічної демократії потребує відповіді на питання щодо її співвідношення з таким явищем, як етнократія. Згідно з широким тлумаченням етнократії як владарювання (домінування) однієї етнічної спільноти в державі етнічна демократія розглядається як один з її різновидів. Однак між цими феноменами є суттєва відмінність, пов'язана з наявністю чи відсутністю реальних ознак демократії. Етнократія існує в недемократичних політичних режимах (тоталітарному та авторитарному), натомість етнічна демократія формується лише за наявності реальних демократичних процедур або хоча б частини з них. Порівняльний аналіз прикладів етнічної демократії та етнократії підтверджує цю тезу, варто лишень зіставити сучасну етнічну демократію Ізраїлю та етнократичний режим нацистської Німеччини.

Етнократичні режими широко поширені у країнах «третього світу», зокрема в Африці та Азії. Прикладом подібних, порівняно стабільних етнократичних режимів можна вважати Малайзію, Таїланд, Бірму, Філіппіни [6 с. 87]. Для багатьох сучасних авторитарних режимів країн «третього світу» етнократія є одним з центральних джерел легітимності, підтримки та визнання їх права на владу представниками домінуючої етнічної спільноти. Правлячі режими не тільки виступають від імені певної етнічної спільноти, але й надають їй представникам різноманітні привілеї та доступ до владних ресурсів. Зокрема, з представників домінуючих етнічних спільнот формуються органи влади, силові структури тощо. У

багатьох країнах Африки наслідком панування етнократів є громадянські війни та геноцид. Найбільш яскравим прикладом злочинів етнократичного режиму є різанина 1994 року у Руанді, організована правлячими колами – представниками народності хуту. Варто зазначити, що урядові кола Руанди санкціонували не тільки знищення представників народності тутсі, але й хуту, які не підтримували правлячий режим. Політика уряду спровокувала збройний опір тутсі. Лише в перші три місяці конфлікту з обох сторін загинуло більш ніж 1 мільйон осіб.

Залежно від ознак, які лежать в основі розрізнення етнократій, існують різні типології етнократичних режимів. На думку автора, варто виокремлювати чотири основні типи етнократичних режимів: етнократичний режим расової (етнічної) чистоти; етнократія роздільного проживання; асиміляційний етнократичний режим; режим стихійної етнократії.

Центральною метою етнократичного режиму расової (етнічної) чистоти є забезпечення абсолютного панування певної расової (етнічної) спільноти, яка вважається єдиною «повноцінною» етнічною чи расовою групою (раса володарів). Така етнократія прагне до забезпечення кровної чистоти домінуючої групи, очищення її від усіх «неповноцінних» елементів. Представники непомітних груп вважаються «неповноцінними», «нижчими» расами і підлягають депортації з країни або знищенню шляхом геноциду. Максимум на що вони можуть сподіватися – це безправне існування як робочої сили, праця якої забезпечує комфортні умови для представників «вищої» раси. Прикладом такого етнократичного режиму є нацистська Німеччина.

В етнократії роздільного проживання усю реальну повноту влади мають представники домінуючої етнічної (расової) спільноти, натомість усі інші піддаються різноманітним формам дискримінації. У такій державі існує чітка ієрархія етнічних та расових груп, їх реальні права залежать від місця в ієрархічній драбині. Характерною особливістю етнократії роздільного проживання є широке застосування політики юридичної та територіальної сегрегації. Найбільш яскравим прикладом такої етнократії є режим апартеїду в Південно-Африканській Республіці. Керівники ПАР, реалізуючи подібну політику, прагнули довести міжнародній спільноті, що

апартеїд цілком гуманна форма співіснування етнічних та расових груп. Розділення не означає дискримінації, є найбільш оптимальним шляхом забезпечення права на автономне існування кожної групи. Виступаючи у 1961 році в Лондоні, прем'єр-міністр ПАР Х. Фервуд так охарактеризував позитивні риси апартеїду: «Ми бажаємо, щоб кожна з груп нашого населення контролювалася та управлялася самостійно, як це відбувається у інших народів. Таким чином, усі групи зможуть співпрацювати в єдиній співдружності націй, економічній асоціації з республікою та один з одним. Південна Африка з честю та відповідальністю і далі буде робити усе належне, щоб забезпечити мир, процвітання та справедливість для усіх шляхом здійснення курсу політичної незалежності та пов'язаної з нею економічної взаємодії» [5, с. 194]. Історія винесла суворий вирок подібним «гуманним» теоріям та практичним діям.

Як і попередні типи, асиміляційний етнократичний режим характеризується домінуванням представників однієї етнічної спільноти. Етнічні меншини зазнають різноманітних форм дискримінації, їх представники позбавлені можливості захищати власні права легальним шляхом. Демократичні процедури в умовах цього режиму можуть бути задекларовані, однак фактично вони не діють. На офіційному рівні існування етнічних меншин не визнають взагалі або розглядають їх як потенційну загрозу для цілісності держави. На відміну від попередніх типів, такий режим прагне до формування єдиної нації шляхом насильницької асиміляції представників непанівних етнічних груп (або частини з них). Метою таких режимів є формування однорідної етнічної спільноти.

На відміну від попередніх типів, режими стихійної етнократії характеризуються несистемним, стихійним застосуванням певних елементів етнократії за умов авторитарного політичного режиму. В цьому випадку варто вести мову не стільки про етнократію, скільки про переважання у політиці етнократичних елементів. Наприклад, поряд з проголошенням та фактичним домінуванням однієї етнічної спільноти представники деяких національних меншин можуть обіймати певні державні посади. У таких країнах застосування дискримінаційних заходів щодо непанівних етнічних груп залежить від примх правлячих кіл, коливається від доволі жорстких до м'яких форм. Представники одних непанівних етніч-

них меншин зазнають жорсткої дискримінації, натомість представники інших почуваються більш комфортно. Таке неоднозначне ставлення ґрунтується на історичних стереотипах та міфах, негативному або нейтральному сприйнятті правлячими колами та домінуючою етнічною спільнотою тих чи інших народів.

-
1. Конституція України / Верховна Рада України: Офіційне видання. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 160 с.
 2. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ю.І. Римаренко (відп. ред.). – К.: Генеза, 1996. – 942 с.
 3. Тощенко Ж. Т. Этнократия: история и современность / Ж. Т. Тощенко. – М. : РОССПЭН, 2003. – 432 с.
 4. Халипов В. Ф. Введение в науку о власти / В. В. Халипов. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1996. – 380 с.
 5. Цветков Д. Ю. Этнополитические модели в условиях переходного периода / Д. Ю. Цветков. – М.: Научная книга, 2003. – 368 с.
 6. Шабаев Ю. П. Этнополитология: учебное пособие / Ю. П. Шабаев, А. П. Садохин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 319 с.
 7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.